

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

«ТАСДИҚЛАЙМАН»

Жиззах давлат педагогика
институтининг ректори
Ш.С.Шарипов

2020 йил «...»

«МАЪҚУЛЛАНДИ»

Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси
Хазинадаги ОАК раиси
А.Т.Юсупов

2020 йил «...»

13.00.02. –Таълим –тарбия назарияси ва методикаси (Ўзбек тили ва
адабиёти)

ихтисослиги бўйича малакавий имтиҳон

ДАСТУРИ

Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси

Раёсатининг 2020 йил «30» 06. №281/4 сонли қарори билан
тасдиқланган.

ЖИЗЗАХ-2020

АННОТАЦИЯ

Мустақиллик йилларида педагог кадрларни тайёрлашнинг янги тизими ишлаб чикилиб, узлуксиз таълимда ўқитиш сифати ва самарадорлигини бўлажак ўқитувчиларнинг касбий, маънавий- ахлокий тайёргарлиги белгилаб бериши ҳақидаги қатъий хулосага келинди. Талабаларда маънавий маданиятни ривожлантириш механизмларини жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш асосида такомиллаштириш Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида муҳим ўрин эгаллайди.

Дастур 13.00.02 - Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси (ўзбек тили ва адабиёти) ихтисослиги фанлари бўйича мутахассис- талабгорнинг назарий ва касбий тайёргарлиги даражасини, унинг ушбу фаннинг шаклланиши ва ривожланиши тарихини, умумий концепциялари ва методология масалаларини, манбаларини, шу билимлар тармоғининг асосий назарий ва амалий муаммоларини, мавжуд материални нечоғли билишини аниқлаб бериши, унинг илмий адабиётни, шу жумладан, чет эл даврий нашрларини ҳамда илмий тадқиқотларнинг замонавий усулларини қанчалик эгаллаганлик даражасини аниқлаш доирасида тўзилган бўлиб, унда ўқитиш методикасининг умумий масалалари билан бир қаторда ҳар бир фаннинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи тушунчалар, билим ва кўникмаларга қўйиладиган талаблар, имтиҳон саволларидан намуналар тавсия этилган.

Тузувчилар: *1.Қосимов У.,проф.*
2.Холбоева Г.А., п.ф.н., доцент
3.Атамуродва Р.Қ., п.ф.н., доцент

Ушбу дастур Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Жиззах давлат педагогика институти Кенгашида кўриб чиқилган ва ОАКка тасдиқлаш учун тавсия қилинган (2020 йил “ ” даги -сонли баённома).

Кириш

Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси ихтисослиги республикамизда амалга оширилаётган «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»ни тўлақонли рўёбга чиқаришни таъминлашнинг асосий омилларидан бири бўлиб, унинг ўзига хослиги тадқиқотлар соҳаси ва йўналишининг кенг қамровли эканлиги билан белгиланади. Мазкур ихтисослик доирасида фанларни ўқитиш методикаси ва фанга оид муаммоларнинг мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус касб-хунар таълими, синфдан ва мактабдан ташқари таълим, олий ўқув юртидан кейинги таълимга оид педагогик муаммолар ҳал этилиши кўзда тутилади. Ушбу ихтисослик педагогика фанининг мамлакатимиз таълим тизимининг босқичларида умумтаълим фанлари бўйича таълими мазмуни ва методикасини такомиллаштиришнинг методик асосларини ишлаб чиқишга оид муаммоларни тадқиқ этувчи мустақил соҳа бўлиб, мазкур ихтисослик бўйича бажарилган диссертация ишлари Республикамиз узлуксиз таълим тизимининг тараққиётига муайян ҳисса қўшишга қаратилади. Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси ихтисослиги соҳасига оид диссертацияларда жамиятнинг ижтимоий-маданий, маънавий-маърифий жабҳалардаги ўзгаришлар талаблари асосида умумтаълим фанларини ўқитиш мазмуни ва методикасини ривожлантиришнинг илмий-педагогик, методик асослари, давлат таълим стандартларини такомиллаштириш методологияси, аниқ фанларни ўқитиш методикасининг қадимий-тарихий ҳамда замонавий мазмуни, методлари, шакллари, воситаларига бағишланган илмий-назарий, амалий-методик муаммолар тадқиқ этилади.

Фаннинг умумий масалалари. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947 сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонида узлуксиз таълим тизимини такомиллаштиришга оид белгиланган вазифаларнинг моҳияти. Ўзбекистон Республикаси 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 2909-сон Қароридан педагогика соҳасини ривожлантиришга оид вазифаларнинг таснифи.

Таълим ижтимоий маданият феномени сифатида. Таълим ва шахс. Таълим ва жамият. Таълим, фан ва маданият. Таълим умуминсоний ижтимоий тажрибани эгаллаш воситаси. Билиш назарияси таълим жараёнининг методологик асоси эканлиги. Таълим жараёнининг моҳияти, ҳаракатлантирувчи кучлари, қарама-қаршиликлари ва мантиқий тузилмаси. Таълим қонуниятлари ва тамойиллари. Асосий дидактик назариялар: турли таълим системаларида шахсни ривожлантириш назариялари. Таълим мақсадлари ва таксономиялари, ривожлантирувчи таълим назарияси. Ўқув фаолияти назарияси ва унинг субъекти. Мазмунли умумлаштириш назарияси. Ақлий хатти-ҳаракатларни босқичма-босқич шакллантириш назарияси. Тушунтириш-иллюстрациялаш, муаммоли, дастурлаштирилган ва компьютерли таълимни амалга ошириш назариялари. Таълимнинг маърифий-тарбиявий ва ривожлантирувчи функциялари. Таълим жараёнининг тузилиши мақсадлари ва натижалари. Таълимнинг икки томонлама ва шахсга йўналтирилган ҳаракатлари. Ўқитиш ва ўқиш жараёнининг ягоналиги. Таълим ва ўқувчилар ўқув имкониятларининг ўзаро мутаносиблиги. Ёш психологияси. Ўқувчиларга индивидуал ёндашиш психологияси. Дарснинг психологик-педагогик таҳлили, ўқувчи шахси ва гуруҳ жамоаси. Таълимни ва мустақил таълимни амалга ошириш муаммолари. Ўқитувчи таълим жараёнининг субъекти эканлиги.

Таълим жараёнида ўзаро муомала ва диалогни амалга ошириш муаммолари. Касбий педагогик фаолиятининг моҳияти. Педагогик маҳоратнинг компонентлари. Ўқитувчи раҳбар ва тарбиячи сифатида. Таълимнинг психологик қонуниятлари ва амалга ошириш механизмлари. Таълим олиш жараёнининг психологик моҳияти ва тузилиши. Ўзлаштириш жараёнининг психологияси. Ўқувчилар ўқув фаолиятининг мотивацияси. Таълим мазмуни ва унинг илмий асослари. Табиат, жамият, инсон, технология ва фаолият усуллари ҳақидаги билимлар системаси. Умуммаданиятни ва тажрибани эгаллаш ва сақлашни таъминловчи интеллектуал ва амалий кўникма ва малакалар тизими. Ижодий тажриба фаолияти. Таълимни инсонпарварлаштириш ва ижтимоийлаштириш. Таълим

мазмунининг миллийлик ва байналмилаллик жиҳатлари. Давлат таълим стандартлари. Таълим мазмунини кўриш ва танлаш меъёрлари. Таълим мазмуни меъёрловчи норматив ҳужжатлар. Таълим технологиялари ва ўқитиш методлари. Таълим технологиялари олдиндан қўйилган ташхисланувчи аниқ мақсадлар ва эталон асосида таълим жараёни олдиндан лойиҳалаштириш ва кутилаётган натижани кафолатловчи тартибланган, тизимлаштирилган хатти-ҳаракатлар, амаллар ва муаммолар мажмуаси сифатида. Педагогик технологияларнинг асосий турлари. Ривожлантирувчи, ўқувчи шахсига йўналтирилган модули, муаммоли, дидактик ўйинли, контекстли, ахборотли, табақалантирилган, мультмедияли, ўз-ўзини ривожлантирувчи технологиялар. Таълим назарияси ва методлари. Метод ҳақида тушунча ва унинг таснифи. Таълимнинг оғзаки методлари, ўқитишнинг индуктив ва дедуктив методлари. Репродуктив ва муаммоли-изланувчан ўқитиш методлари. Ўқитишда ўқувчини рағбатлантириш методлари. Ўқитишни ва унинг натижаларини назорат қилиш методлари. Ўқитиш натижасини баҳолаш психологияси. Ташхисловчи, огоҳлантирувчи, жорий, оралиқ ва якуний назорат турлари. Оғзаки, ёзма ва компьютерли назорат турлари. Ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини, ўқитиш натижаларини баҳолашда холислик ва “формализм”га йўл қўймаслик шарт- шароитлари. психологик-педагогик диагностиканинг асосий муаммолари. Таълим жараёнини ташкил этиш моделлари. Таълим муассасаларининг типлари. Таълимда инновацион жараёнлар. Муаллифлик мактаблари. Ўқитишни диалогли, гуруҳли ва оммавий (фронтал) ташкил этиш шакллари. Синф дарс системаси. Ўқитишни ташкил этишнинг бошқа шакллари: практикумлар, семинарлар ва факультативлар. Ўқувчиларнинг уй вазифаси бажаришларини ташкил этиш муаммолари. Мустақил таълим (экстернат); кундузги ва сиртқи, масофавий ва бошқалар.

Таълим воситалари. Моддий - маънавий маданият элементлари ва предметлари таълим воситаси сифатида. Таълим мазмунини дидактик воситалар орқали моделлаштириш. Таълим воситаларнинг кўп хиллиги ва уни системалаштириш. Дастурий педагогик воситалар. Таълимда авдиовизуал ва компьютер воситалар. Телекоммуникацион ўқув воситалари. Автоматлашган иш урни. Фанни ўқитиш методикасининг предмет. Фанни ўқитиш методикасининг таркибий қисмлари. Мактабда, академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида, олий таълим ва олий таълимдан ташқари, дарсдан ва синфдан ташқари фан таълимининг мақсадлари. Фан таълимида дидактик тамойилларни амалга ошириш. Дарсларида тарбиялаш ва ривожлантириш: илмий дунёқарашни шакллантириш, эстетик ва маънавий тарбия. Мантиқий ва образли тафаккурни ривожлантириш, фазовий тасаввурларни

ривожлантириш. Мактаб ва ўрта махсус таълим муассалари математика курсининг мазмуни. Мактаб ва ўрта махсус таълим фан курсининг ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Фанни ўқитишнинг методлари ва шакллари. Уларнинг таснифи. Умумдидактик ва хусусий предметли ўқитиш методларини ўзаро алоқадорлиги.

Фанни ўқитишнинг эмпирик методларни кузатиш, тажриба, ўлчаш. Мантикий методлари: таққослаш ва аналогия, умумлаштириш, абстракциялаш, конкретлаштириш, индукция ва дедукция, анализ ва синтез. Мактаб ва ўрта махсус таълим фан курсининг мантикий-дидактик таҳлили. Таълимнинг турли: фронтал, жамоавий, гуруҳли, индивидуал шакллариининг ўзига хос хусусиятлари ва ўзаро алоқадорлиги.

Фанни ўқитишнинг ташкилий шакллари. Дарс ва унинг хусусиятлари. Асосий дарс типлари. Ўқитувчининг дарсга тайёрланиш тизими. Ўқувчилар билими, кўникма ва малакаларини текшириш ва баҳолаш: назорат ишлари, мустақил ишлар, уй вазифалари, тест синовлари. Фанни ўқитишда асосий воситалар: дарсликлар, дидактик ва методик қўлланмалари, жадваллар, моделлар, схемалар, компьютер ва бошқалар.

Фан хонаси. Фан бўйича синфдан ташқари ишлар ва уларнинг асосий функциялари. Фаннинг асосий кўринишлари ва таснифи. Тўғарак, факультатив машғулотлари ва олимпиадалар ташкил қилиш.

Педагогик тажрибаларни ўтказиш. Фан ўқитиш методикаси бўйича илмий изланишларнинг ўтказишнинг ўрни, аҳамияти ва асосий вазифалари. Педагогик тажрибани ўтказишнинг асосий босқичлари: тасдиқловчи, шакллантирувчи, таълимий, умумлаштирувчи босқичлари ва бошқалар.

Математик-статистик методлардан фойдаланиб олинган маълумотларни қайта ишлаш ва таҳлил қилиш.

Фаннинг хусусий масалалари.

Ўзбек тили. Мазкур ўқув предметининг назарий асосларини; бадий асарни лингвистик таҳлил қилиш ва баҳолаш мезонларини билиши; она тили ўқитишда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқ малакаларини ўстиришнинг шакл ва усулларини; дарс жараёнига қўшимча адабиётларни, янги ахборот ҳамда турли педагогик технологияларни жалб қила олишни, методика соҳасидаги янги педагогик ҳамда ахборот технологияларини *билиши керак*. Ўзбек тили бўйича мактаб, академик лицей, касб-хунар коллежлари, олий таълимнинг моҳияти ва принципларини ўзлаштириш; ўқув қуролларининг мавжудлигига қараб усуллар танлай олиш; она тили дарсларида миллий мафкура ва мустақиллик ғоясини тарғиб қила олиш, дарсларни тегишли шакл ва усулларига кўра ташкил қилиш, методика соҳасидаги янгиликлар билан

узлуксиз танишиб бориш *қўникмаларига эга бўлиши керак*. Мазкур фан юзасидан намунали дарс ўтиш, турли тадбирларни ўтказа олиш, замон талабидаги дарсларни ташкил қила олиш, шунингдек, таълимнинг турли босқичларида ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига қараб таълим ва тарбиянинг метод ва усуллари амалиётга татбиқ эта олиш, адабий таълимнинг турли шакл ва усулларига доир фан янгиликларидан мунтазам фойдалана олиш, фан ютуқларини амалиётга бевосита татбиқ этиш, иқтидорли талабалар билан уларни интеллектуал салоҳиятини янада ривожлантириш, адабиёт соҳасидаги янгиликларни дарс ва сифдан ташқари машғулотларга жалб этиш, илмий тадқиқот натижаларини амалиётга татбиқ этиш *малакаларига эга бўлишлари лозим*; Мавзуга доир қуйидаги мавзу ва муаммоларни ёритиб беришлари керак: Ўзбек тили ўқитиш методикаси фан сифатида. Ўзбек тили ўқитиш методикаси фанининг умумназарий масалалари, Ўзбекистонда она тили ўқитиш методикасининг тарихи; «Ўзбек тили ўқитиш методикаси»нинг бошқа фанлар (фалсафа, тилшунослик циклидаги фанлар, педагогика, психология, адабиёт, мантик ва б.) билан алоқаси; Ўзбек тили ўқитиш методлари, янги педагогик технологиялар; Ўзбек тили таълимида анъанавий ва ноанъанавий усуллар; Ўзбек тили ўқитувчисига қўйиладиган талаблар; Умумий ўрта таълим мактаблари, академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида она тили ўқитиш курсининг таркиби ва мазмуни; Ўзбек тилидан изчил курсни ўрганиш. Фонетикани ўрганишда сўз бойлигини ошириш имкониятлари; Лексикологияни ўрганишда сўзнинг маъно даражалари устида ишлаш; Грамматикани ўқитиш методикаси.

Ўзбек адабиёти. Мазкур ўқув предметининг назарий асосларини; бадиий асарни эстетик таҳлил қилиш ва баҳолаш мезонларини; адабиёт ўқитишда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқ малакаларини ўстиришнинг шакл ва усуллари; дарс жараёнига қўшимча адабиётларни, янги ахборот ҳамда турли педагогик технологияларни жалб қила олишни, методика соҳасидаги янги педагогик ҳамда ахборот технологияларини *билиши керак*; ўзбек адабиёти бўйича мактаб, академик лицей, касб-ҳунар коллежлари, олий таълимнинг моҳияти ва принципларини ўзлаштириш; ўқув қуроолларининг мавжудлигига қараб усуллар танлай олиш; бадиий асарни мустақил таҳлил қила билиши; адабиёт дарсларида миллий мафкура ва мустақиллик ғоясини тарғиб қила олиш, дарсларни тегишли шакл ва усулларига кўра ташкил қилиш, методика соҳасидаги янгиликлар билан узлуксиз танишиб бориш *қўникмаларига эга бўлиши керак*; таълимнинг турли босқичларида мазкур фан юзасидан намунали дарс ўтиш, турли тадбирларни ўтказа олиш, замон талабидаги дарсларни ташкил қила олиш, шунингдек, таълимнинг турли босқичларида ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига қараб таълим ва тарбиянинг

метод ва усуллари амалиётга татбиқ эта олиш, адабий таълимнинг турли шакл ва усулларига доир фан янгиликларидан мунтазам фойдалана олиш, фан ютуқларини амалиётга бевосита татбиқ этиш, иқтидорли талабалар билан уларни интеллектуал салоҳиятини янада ривожлантириш, адабиёт соҳасидаги янгиликларни дарс ва синфдан ташқари машғулотларга жалб этиш, илмий тадқиқот натижаларини амалиётга татбиқ этиш *малакаларига* эга бўлишлари лозим. Имтиҳон топширувчилар адабиёт ўқитиш методикасига доир қуйидаги мавзу ва муаммоларни ёритиб беришлари керак: Адабиёт ўқитиш методикаси фан сифатида. Адабиёт ўқитишнинг методлари; Методика фанининг шаклланиши ва тараққиёти; Адабиёт дастури, дарсликлар ва ўқув қўлланмалари. Адабиёт ўқитувчиси; Адабий асарни таҳлил қилиш адабиёт ўқитишнинг асоси сифатида. Бадиий асар матнини ўрганиш; Бадиий асарни тур ва жанр хусусиятларига кўра ўрганиш. Эпик асарларни ўрганиш; Драматик асарлар таҳлили; Лирик асарларни ўрганиш; Таълим босқичларида адабиёт тарихи, адабий назарий тушунчаларни ўрганиш; Бадиий асар тилини ўрганиш. Ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқ малакаларини ошириш йўллари. Адабиёт дарсларида кўргазмалилик. Ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этиш.

Баҳолаш мезони

Энг юқори балл - 100 балл

Саралаш балл - 56 балл

56 баллдан - 70 баллгача (70 - 55%) - қониқарли

71 баллдан - 85 баллгача (71 - 85,9%) - яхши

86 баллдан - 100 баллгача (86 - 100%) – аъло

**«Таълим –тарбия назарияси ва методикаси (ўзбек тили ва адабиёти)»
курси бўйича малакавий имтихон дастури юзасидан ўқиш учун тавсия
этиладиган адабиётлар**

а) методологик адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Тошкент ш., 29.08.1997.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисидаги” Қонуни. Тошкент ш., 29.08.1997.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947- сонли Фармони. (2017 йил 7 февраль).
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларни мамлакатда амалга ошириладиган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ, 3775-сон Қарор (2018 й. 5 июнь).
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909- сонли Қарори (2017 й. 20 апрель).
6. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халкимиз билан бирга курашимиз. - Т.: “Ўзбекистон”. 2017.-488 б.
7. Мирзиёев Ш.М. БМТ Бош Ассамблеясининг 72- сессиясидаги нутқи (Нью Йорк шаҳри, 2017 йил 19 сентябрь). –Халқ сўзи. 2017 йил 20 сентябрь.
8. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 104 б.
9. Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч. Т.: Маънавият, 2008.
10. Каримов И.А. Адабиётга эътибор –маънавиятга, келажакка эътибор Тошкент, “Ўзбекистон”, 2009.

б) илмий адабиётлар:

1. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технологиялар. “Университет”, Т., 2002.
2. Зуннунов А.З., Ҳотамов Н., Эсонов Ж., Иброҳимов А. Адабиёт ўқитиш методикаси Т.: «Ўқитувчи», 1992 й.
3. Ишмухаммедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А.Тарбияда инновацион технологиялар- Т.:Истеъдод. 2010 й.
4. Йўлдошев Ж.Ғ., Таълим янгилашиш йўлида. Т.: Ўқитувчи 2000.

- 5.Йўлдошев Қ., Мадиев О, Л.Абдурахмонов. «Адабиёт ўқитиш методикаси» Т.: «Ўқитувчи» 1999 й.
- 6.Мирқосимова М. Ўқувчиларда адабий таҳлил малакасини шакллантириш ва такомиллаштириш асослари.- Тошкент, Фан,
7. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Т.: «Янги аср авлоди». 2006
8. Ғуломов А. ва б. Она тили ўқитиш методикаси. Т.: Фан ва технология нашриёти. 2012.
- 9.Хусанбоева Қ. Адабий таълимда мустақил фикрлашга ўргатиш асослари. Тошкент. «Ўзимкомцентр, 2003, 48-69-бетлар.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.inter-pedagogika.ru
4. www.scholar.urs.as.ru/courses/Technology/intro.html
5. www.pedsovet.org